

KONDOR BÉLA KÖLTÉSNETÉRŐL

NÉMETH LAJOS

Nehéz Kondor költészetéről írni, mert Kondornak, a költőnek alakját szükségképp háttérbe szorítja a zseniális képzőművész image-a, akarva, nem akarva, költészetét az életmű melléktermékének tekintjük. Pedig nem kisebb költő, mint Nagy László fogalmazta meg Kondor verseiről szólván: „Költő és festő: egy. Ez a megállapítás jóval több, mint a személy azonosítása. Mert Kondor működése kép- és költeményalkotásban valóban azonos ihletettséű, azonos erejű is. Régóta látom, hogy benne a festő és költő nem kiegészíti, hanem föltételezi egymást” – ám e vélemény elszigetelt maradt. Tény, hogy az olvasó, aki ismeri Kondor életművét, a verseket is a képzőművészeti alkotások vetületében ítéli meg, a közös vonásokat, az élmény azonosságát kutatja, keresi bennük a festmények és grafikák expresszivitását – egyszóval nem önmagukban mint autonóm poétikai struktúrákat vizsgálja. Nem véletlen, hogy a nemrég kiadott gyűjteményes verskötet, az „Angyal a város felett” – amely a korábban megjelent két kötet, a „Boldogságtöredék” és a „Jelet hagyni” anyaga mellett számos eddig publikálatlan verset is közread – számos kép és grafika reprodukcióját is közli, egyszerre vállalja tehát a képzőművészeti album és a verseskönyv feladatkorét.

De különösen nehéz nekem Kondor verseiről írni, hiszen megadott, hogy közelről lássam Kondor útját, az életmű megalkotásáért vívott küzdelmét, ezért verseit olvasva még nehezebb elválasztani az alkotó-egyéniiségtől a műalkotás-egyéniiséget. Képzőművészeti tevékenységét elemezve ez könnyebb feladat. Egyrészt mert szakmám a művészettörténet-írás, tehát a műveket eleve elsősorban nem alkotólélektani szempontból, személyiségdinamikai vetületben szemlélem, hanem mint objektíválódott érték- és jelentésstruktúrát, másrészt a líránál objektívebbnek tekinthető képzőművészeti műfajokban jobban elkülönül a művészi szubjektum és a mű. Bármennyire kifejezheti is a vonal és a szín az emóciót, mégis valamiként elidegenedik az alkotó személyétől, átlép a forma és a stílus területére, míg a szó valamiképp jobban megőrizheti az alkotószemélyre reflektáló karakterét – ha csak nincs szó konkrét vagy matematikai költészetéről, szókonstrukcióról.

Természetesen a modern művészet esetében a képzőművészetnél is bonyolultabb a helyzet. A művészettörténészek – köztük jómagam is – szívesen hasonlították össze például Van Gogh és Cézanne művészetét, mint a szubjektív és az objektív típus pólusát, hangoztatván, hogy míg Van Gogh szimbolikáját, formanyelvét, sőt esetkezelését, technikai megoldásait sem érthetjük meg személyének, pszichikai habitusának, betegsége állapotának ismerete nélkül, addig Cézanne műveinek megértéséhez nem sok segítséget nyújt a személyiségdinamikai tényező ismerete – mígnem Meyer Schapiro a pszichoanalízis segítségével ki nem mutatta Cézanne objektíve életművének szubjektív meghatározóit. Kondor tudta és vallotta magáról, hogy romantikus alkat. Némiképp védekezett ez ellen – bár jellemző, hogy az egyik legnagyobb szabású

részkaré vállalkozásának a „Romantikus tanulmányok” címet adta. A romantika elleni védekezésként használta fel oly szívesen a művészettörténet nagy formatoposzait, pátoszformuláit, idézte a görög és a keresztény mitológia héroszait, a középkori ikonográfia jelrendszerét – igaz, hogy mindezt átírva saját nyelvezete logikája szerint, esetleg visszájára fordítva jelentésüket –, mert e kötöttségek szükségképp temperálták, szabályozták a romantikus indulatokat, csökkentették tehát a szubjektív önkény veszélyét.

Mikor az ötvenes évek végén először mutatta meg verseit, úgy ítéltém, nem ütök meg részkarcai, rajzai minőségét, túl sok bennük a romantikus felhang, jobban tapadnak az egyéniség partikuláris vonásaihoz, a szubjektív élet véletlenjeihez. Pedig tudtam, hogy nem tekinti őket mellékterméknek. A József Attila emlékére írt *Magyarországi ének a világ megvetéséről* 1955 című verse II. szakasza első sorában kerek perec ki is mondta: „Költő vagyok, ez derék szégyen.” Gondolt versei kötetbe gyűjtésére is, a kötet címének *A vándor háromszor ráköszön egy másikra, de hiába* verse szakaszainak evokatív kezdősorát akarta adni: „Üdvözet a bandukolóknak!”. A Quint-presszóbeli szellemi kör kialakulásának elején volt ez, Czibor Jánosnak említettem volt Kondor tervét, a címet túl romantikusnak ítélte. A jelen kötet utolsó részében, az *Írás a falon* sorozatban több szerepel e korai verseiből, keveredve olyan – jobbára későbbi – remekekkel, mint a *Munkások*, az 1969-es *Ady Endre kilencvenkét éves*, a *Tanács nekem* vagy a *Zsidóversek*. A Dózsa-sorozat vagy az *Apocalypsis cum figuris* típusú karcai erősebbek voltak, mint e korai versek. Példaként elég csupán a *Játék az igen komoly forradalom idejéből* c. dühödt iróniájú versét idézni – ugyanaz a hang, mint az 1957–60 közötti ambivalens jelentésű részkaroké és festményeké – említhetjük a *Mennyország meghódítása*, a *Tanácsköztársaság* sorozat, az *Ágyúhurcolók*, a *műtücsök felbocsátása*, a *Menedéket!*, a *Forradalom angyala*, a *Forradalom*, *Az atomágyú felállítása* című műveit – de a versből hiányzik e művek vizionárius ereje, tragikus ihletettsége.

Később azonban mindinkább megváltozott a véleményem, néhány verse ugyanolyan elementáris erővel hatott rám, mint festményei, grafikai vagy egyéni technikájú és stílusú fotói. Őszintén csodálkoztam – és csodálkozom –, hogy míg fotóit felfedezték – sőt az avantgárd képviselői közül néhányan életművéből csupán e fotókat fogadták el igazán autentikus műveknek –, a poetika ismerői figyelemre sem méltatták Kondor verseit. Verseskötetei és a halála után folyóiratokban közreadott versei sem változtattak a helyzeten – csupán Ruttkay Helga értő disszertációja és rövid írásai tekinthetők kivételnek. E hallgatás ugyan egy pillanatra sem ingatta meg véleményemet, meggyőződésemet, hogy Kondor költészetének súlya van a magyar irodalomban, ám e meggyőződés – nem lévén irodalomtudós – szükségképp magánügy maradt. Felkészültség híján nem vállalkozhattam – vállalkozhatom – arra, hogy meggyőződésemet szakmai érvekkel is megpróbáljam igazolni. Mindez magyarázza, hogy miért nehéz most is költészetről írni. Nem is próbálom leválasztani a verseket a Kondor-i oeuvre egészéről, nem próbálom őket önmagukban értelmezni, pedig mindenfajta tudományos megközelítésnek szükségképp élni kell a jelenségek izolálásának módszerével, így a poétikának is joga, sőt kötelessége a külső meghatározó faktorok időleges zárójelbe tétele, az izoláció és a művek immanens poétikájának elemzése. Irodalomtörténet-írásunknak előbb vagy utóbb el is kell végeznie e feladatot, bármennyire ózdkodik is egyelőre attól, hogy valóban elmélyülten elemezze Kondor költészetét. Helyzetemből következően én csak annak vizsgálatára vállalkozhatok, hogy a versek mennyiben adnak kulcsot Kondor művészete világképének megértéséhez. Bármennyire szuverén műveknek vélem is Kondor verseit, a legyűrhetetlen szakmai elfogultság mégis elsősorban a képzőművészeti alkotások értelmezését, megértését segítő dokumentumértéket keresi a költeményekben.

Kondor verseit olvasva gyakran felöltik egy-egy festmény vagy grafika, egy időben született ikrek a versek és a képek, azonos a szimbólumviláguk, néha még a motívumkör is fedi egymást, a kép értelmezi a verset és fordítva. A képeken, grafikákon és a versekben egy időben tűnik fel a késes ember, a baltás bohóc figurája, a madárijesztő, a madárcsontváz – amely valóságban is ott volt Kondor könyvespolcán –, a Blake motívumok, nem is szólva a kondori mitológia kulcsfigurájáról, a szárnyas férfi/angyalról, annak jeleként, hogy Kondor valóban nagyszabású egyéni mitológia kidolgozására törekedett, olyan mitológiára, amely integrálja a görög és keresztény világértelmezés, metaforarendszer nagy mitémáit, erkölcsi paraboláit, ugyanakkor mindezt dúsítja a modern gépi civilizáció, az elidegenedés világának új alakzataival, kimériával és pszeudó hőseivel vagy bukott angyalaival.

Néhány verséből sugárzik, hogy festő írta. Bármennyire autentikus is a szavak megválasztása, illeszkedése, hiteles a belső zene, a vízió a festőé. Legjobban példázza ezt a már témájánál fogva is jellemző *Értekezés a színekről*. Bármilyen színélményei lehetnek is egy költőnek, bármily sokat tudhat is a kiegészítő színekről, lehet költészete jellemzője a képekben való gondolkodás – nem tudja úgy megfogalmazni a színek életét, illeszkedésük izgalmát, érzéki képpé és sugallattá nemesedését, mint ahogy Kondor megtette: „*A vörös vércsomók, erek / és kiáltozások szép színe. / A vörös csavaros út / a kékbefulladó kék hegyre fel; / és nincsen alatta semmi hegy.*” Több, mint érzéki költői kép, festői látomás, a komplementer fauves fokozása – amelyet hirtelen ízig-vérig kondorivá avat az utolsó sor: „és nincsen alatta semmi hegy.” A nemlétező hegyre csavarodó út – a vörös és a kék csattanása a semmivé foszló tárgyi világ fölött: abszurd kép, de nem a szürrealizmus abszurditása, hanem a késői Kondor-képek látomásos világa ez, a testeket nem jelző sfumátos tér, amelyben illuminációként villannak fel a fénynyalábok és a tér fluidummá válik. Több versében villan fel a festői látomással analóg megfogalmazás, mint ahogy a szigorúbban konstruált, dekoratív ikonos képeinek is megvannak a költői párhuzamai.

Versei számos formai, kompozicionális vonása is rokon képzőművészeti alkotásainak megoldásaival. Hogy egyszer megpróbáltam röviden jellemezni költészetét: nyelvtani kötési váratlanok, kötésszavai és határozói a konvencionális szabályok felől nézve illogikus, grammatikai rendeltetésüktől eltérő szerepet játszanak, nem engedik az olvasót a szabályok irányította ösvényre. Ezért verseiben különös feszültség vibrál, a váratlan nyelvtani kapcsolatok és jelzők célja részben ambivalens asszociációk indítása és ezzel összetettségében is nyitott jelentéskör felépítése, ugyanakkor világ-labirintus élményét keltik, intellektuális talányokat állítanak fel, a festmények és grafikák térszövevényében megfigyelt váratlan dimenzióváltások segítségével. E dimenzióváltások festményeiben, grafikáiban és verseiben is a valóságosan megélt és a képzeletben átélt idő és a történeti idő között oscillálnak.

Folytatni lehetne a versek és a képzőművészeti alkotások összevetését – már amennyiben a vizuális és verbális művek esetében ez egyáltalán lehetséges –, ám végeredményben ahhoz az evidenciához jutunk, hogy a költő és a képzőművész Kondor azonos, nincs külön lelke és alkotómódszere a festőnek és a költőnek, ugyanaz az alkotó erő, koncipiálási mód működik ott és itt – természetesen figyelembe véve a különféle művészetek belső törvényrendjét, sajátos mechanizmusát. Mindez igazolja Nagy László idézett megjegyzését: „Költő és festő: egy . . . benne a festő és költő nem kiegészíti, hanem föltételezi egymást.”

A jelen írás nem ehhez az evidenciához keres újabb argumentumokat, hanem, mint említettem, a kondori világgép, sajátos habitus értelmezésének dokumentumaként kezeli a verseket – a poetikai értelmezést és értékelést rábízván az irodalomtudósokra.

Ha Kondor költészetéből kibontakozó alkotó egyéniségre akarunk visszakövetkeztetni és ezen keresztül világképét, habitusát akarjuk megérteni, rekonstruálni, úgy egyéniségének két alapvonására bukkanunk: a boldogság- és az igazságkereső Kondorra. Nem véletlenül választotta első kötete címéül: *Boldogságtöredék*. A „boldogság” persze Kondornál sokarcú és ambivalens. Jelentésében benne rejlik a tiszta élet, a dolgos élet, az önmagával békében levés, az önrealizálás követelménye és vágya. Verseiből számtalan passzust lehetne közölni, amely a boldogság utáni vágyat sugallja. Kondor szemében a boldogság – vagy legalábbis a boldogságtöredék – klasszikus példája a középkori kézműves tárgyteremtő munkájában önmagát realizáló aktusa; az ön- és ezzel büntudatlan állati lét önmagával szüntelen azonossága, azaz a lelkiismeretfurdalás és a szüntelen szorongás – Kondor is nagy csodálója volt Kierkegaardnak! – hiánya; a sors elleni küzdelemmel szemben a sorsvállalás és ezzel a beteljesedés várása és a mindennapi kötelmek, dolgok elvégzése révén megadatott megnyugvás. Csak néhány példa verseiből: „*En folyton a jó halálra gondolok; mint / rézlemezbe mart jegy, létezem névtelenül*” (N. N.); „*Íme a tájkép: Szeresd a tárgyakat és testvérkedj velük hitelesen!*” (Holtág. Egy hölgynek, vidékről); „*Ember is, asszony is addig boldogtalan, amíg sorsát fel nem ismerte, hogy tovább ne küzdjön már feleslegesen, hanem beteljesedést*” (Angyal, ördög, költő); „*Legyek hát én is szenvedő! / Minden rohamnak engedő, / semmibe hamar lépkedő, / lépteken halk töprenkedő, / töprengést vágyakkal megvető, / megvetést Szégyenül szégyenlő, / szégyenkezéssel vétkező / s a vétkeket amúgysem ismerő / szelíd állat.*” (Versikék). József Attila szelíd öze – mint életideál, mint a titkot és a vétket nem ismerő tiszta lét szimbóluma, a Franc Marc képek kék őzeinek és büszke lovainak paradicsomi ősellapota, az önmagával való azonosulás békéje.

Kondor azonban tudta, hogy a békés élet, az önmagával rendben levés csupán illúzió. Hiszen a „Békében lenni önmagaddal!” követelményével opponál az „Ismerd meg önmagad!” kategorikus imperativusza – mint ahogy a szelíd őz mellett is ott búvik a tigris. Kondor ugyanis önmagát méltatlannak és alkalmatlannak tartotta a tiszta lét, a boldogság elérésére. Ahogy Cocteau egyéni mitológiájának pólusai a Szép és a Szörny – azaz az angyal és az ördög szekularizációja –, Kondor, főként a hatvanas évek elején vegyes technikájú grafikáiban több ízben megjelenítette e kettősséget: a görög szépségű klasszikus női arccal ütköztette saját Faun-arcát vagy a belső ördögeitől marcangolt anti-hóstit, a női tenyérben Gulliverként ágáló Savonarola figurát. Ahogy a tiszta élet utáni vágyra vonatkozóan számos passzust idézhetünk verseiből, ugyanannyi az ellenpélda is: annak felismerése, hogy belső ördögei szétmarcangolják a boldogság-lehetőséget, még annak töredékeit is. A legérzékletesebben e belső tusa a *Két fohász* című versében tárulkozik fel:

1.

*Isten ha engedted lehajtott
fejjel rohannom a test szégyenét
és az éji ész barom kínjait
egy forró leheletért csupán
nem egyéb miatt*

*most jöjj
Emberi melegű szemsugaraddal
enyhítsd a rámhidegült
nehézszeretű vigyorgást*

*Faragatlan állataid létükkel
élnek és dicsérnek szavaktól
mentes hangjaikon
Önmagamtól szabadíts meg
mert gonoszabbat nem ismerek*

én tudatlan.

2.

*Jó uram Isten!
Már azért is a bánat
engem epeszt,
ha süket forgolódással
imádlak csupán.*

*Kedves Jó Úr!
Inkább vidámat ne adj,
zúgó mámort,
hanem dolgos napokat
ajándékozzál.*

*Mennybéli Szerető!
Kereslek! Szeress, tengerbe
el ne vésszen
űröm-árja szökelő
rosszkezdvennek!
De emberre szálljon
öröm-árnya
nyugodt kezeidnek.*

Az „Önmagamtól szabadíts meg / mert gonoszabbat nem ismerek / én tudatlan” fohász mennyire egybecseng Kondor nagy élményének, Avvakuum protopópa felhördüléseivel! és mennyire magyarázza vonzalmát a nagy mitémához: a Szent Antal megkísértése jelenethez. Csak néhány példa még: „Egy zúgó malomban élek mindenestől. Molnár, / akit hosszan örölnek, aki örül csak és fűtyölget. / Nem szántak meg kedveseim, munkára ítétek / szörnyülködésre, végzésre. Öröm és irgalom, ne hagyj ott!” . . . „Mennyi szándék és kiontott alvadt vérvörös gondolat sután / pazarolva el” (Szégyen és büszkeség. Montenegrói rapszódia); „Mégbántam végig jóelőre és vacak sirással meg nyögdécselő szerelemmel töltöm majd az időt, marha erőmmel tusakodva folyton.” (Invokáció); „Komoly hivatás a szégyenkezés.” (Beszélgetésünk folytatása); „Ki váltja meg az én gyülölt életemet a hánykolódástól?” (Angyal, ördög, költő).

Önmarcangolás, büntudat az elejtett és széttört boldogságglehetőség, a tiszta lét eltékozlása miatt, a mindent széttörő belső gonosz elleni védekezés. Jákob szüntelen küzdelme az angyallal, elismervén a borzongató tényt: én vagyok Jákob és az angyal, önmagam ellen küzdök, mert én vagyok mindennek a letéteményese, alakítója, felelőse és szétrombolója, pusztítója, tönkretévője. S mindezzel szemben mi az egyedüli védelem? Egy sor, amely Kondor habitusának kulcssora: „Hanem minden megnyugvás az elvégzés öröme által van” (Angyal, ördög, költő). Ám az „elvégzés” nem adatik meg az alkotó embernek – akinek archetipikus őse nem Prométheusz, hanem Sziszifosz. Az alkotó előtt ugyanis csupán egy út adódik: a bukás útja. A művészsors: alulmaradni az angyallal vívott harcban. Kondor e vonatkozásban

mindig neoplatonikus maradt: az alkotás hiába célozza meg az Ideát, nem érheti el, a vereség szükségszerű. Ezért a tiszta létezést nemcsak a külső és belső ördögök akadályozzák, hanem a tökéletesen elvégzett munka sem lehetséges – legfeljebb csak töredékként: a műrecek alkotó kézműves munkájában vagy pedig az önmagával mindig azonos állati létezésben, ez azonban a paradicsomi öntudatlanságát elveszítette ember számára már elérhetetlen állapot.

Kondor lelki motivációja azonban csak részben a boldogságkeresés – ettől elválaszthatatlanul ott az igazságkeresés, amely erősebb az előzőnél és gyakran szét is rombolja azt. Az igazság mindennél fontosabb, hiszen nem csupán a megismerésre vonatkozik, tehát tényítélet, hanem etikai érvényű, involválja az erkölcsi döntést. Ő maga írta: „*Aztán felkapod gyűrhető papírjaidat, ahová sokszor egymásután írtad: igazság, igazság, igazság.*” (*És fúsz, hogy utol ne érjen senki, senki sem*).

Az „igazságkereső” típusa mindenekelőtt az orosz-szláv kultúra terméke, a magyar kultúrában ritka, de van rá példa. Lényegében ilyen igazságkereső volt Ady és Csontváry, a gazdaságfilozófia és a politika területén Széchenyi vagy Bibó. Nincs tér annak kifejtésére, hogy az effajta igazságkeresés miben tér el a szakfilozófia „Wahrheit” kutatásától, elég csupán arra az eltérésre utalni, amely elválasztja Hegelt és Kierkegaardot, Sartret és Jasperst, Lukács Györgyöt és Fülep Lajost vagy Hamvas Bélát. Míg a filozófia egyértelműen a racionálisra apellál és az irracionálist racionalizálni akarja, vagy ha nem sikerül, zárójelbe teszi, az igazságkeresők integrálni akarják az irracionálisat és elfogadják a transzcendenciát. Ha magatartásukat visszavetítjük a múltba, az igazságkereső szinonimája az istenkeresőnek – mint példázza Ady.

Kondor, bár van néhány istenkereső verse, nem volt vallásos költő, mint nagy barátja, Pilinszky. Mikor a Vigília körkérdést intézett Jézusról, Kondor egyértelműen fogalmazott: Jézus számára nem vallási kérdés, hanem a Jézus alak etikai-történeti metafora. Isten-verseiben etika-metafizikai töprengéseinek megszemélyesítése, az igazságkeresés metaforikus alanya. Zsigereiben benne volt ugyan még a vágy, hogy az igazságkeresés egy legyen az istenkereséssel, sóvárgott azok után a korok után, amikor ez még probléma nélkül azonosulhatott. Tudta azonban, hogy neki, a tiszta logikájú, a technikai civilizációt ha nem is igenlő, de átélő és velejéig ismerő, a gépkorszak romantikájától is megérintett, XX. századi embernek már nem adatik meg az istenkeresés, mint ami megadatott a középkori szent együgyűséget vállaló Pilinszkynek. Mily nosztalgikusan írta róla: „*Majd ballagok melletted: te csillogó / arccal sajnálsz és szeretsz.*” (*Jancsi*) A szüntelenül öntépő, „marha erejével” tusakodó Kondor nem oldódhatott fel az istenhívés egynemű boldogságában, az igazságkeresés tehát számára fájdalmasabb processzus volt.

Az orosz kultúrában – mint példázza az említett Avvakuum protópópa – az igazságkeresés szinonim az istenkereséssel, ezért összefonódhatott a fanatizmussal, hiszen az ortodox igazságkeresőkben fel sem merült az igazságkeresés és az önmegvalósítás, a szabad választás antinomiája. Az embernek nem szabadságra, hanem igazságra van szüksége – ez az elv évszázadokon át axióma érvényű. Kondor másik nagy választott ősének, Dosztojevszkijnek tragikus vergődése, hogy összeütközött benne az istenkereső és az igazságkereső, ám az igazságot már az emberi teljességre való törekvésben, az önmegvalósítás etikai követelményében, tehát a szabadságban kereste – ebből fakad szüntelen lelkiismeret-furdalása, bűntudata. Kondor a szuverén individuum prototípusa, aki filozófiai olvasmányai – Montaigne-től, Kierkegaardon át Nietzscheig – révén is tudta, hogy a világ értelmezése és az igazság az egyén kezébe adatott és minden lény etikai követelménye önmaga vállalása és kibontakoztatása, szükségképp tragikus szituációba került igazságkereső kényszerével. Vállalta az egyén önmegvalósításának követelményét, jóllehet nem bízott önmagában, nem érezte magát elég erősnek az autentikus lét megteremtésére. Ő is átélte azt a kételyt, amelyet

Malraux – önmagát kivétítvén – a „D'une Jeunesse Européenne”-ben megfogalmazott: „A mi elsődleges gyengeségünk abból fakad, hogy mi, akik a világot egy keresztény hálórácson át ismertük meg, nem vagyunk többé keresztények”. Mire építsen etikát, oly szilárdat, mint volt a kereszténység által hitelesített etika, egy olyan ember, aki Istent már csak nosztalgikusan, irodalmi-történelmi reminiscenciákban éli át? Márpedig Kondor számára – jóllehet sohasem beszélt róla és verseiből is csak közvetetten olvasható ki – az emberi eszencia legfőbb meghatározója, az ember ontológiai státusának lényege az etika. Hogyan is fedezhette volna fel, úgyszólván a választott fiú iránt érzett szeretetet szórva rá, Fülep Lajos, akinek egész életműve – beszéljen akár művészetéről, irodalomról, vallásról, filozófiáról vagy bármiről – erkölcsfilozófiai meditáció. Kondor az etikai principiumot, mint láttuk, a szüntelen teremtő-aktus önrealizáló erejében vélte megtalálni, ebben látta az emberi teljesség, azaz szabadság zálogát – de ugyanakkor átélte Dosztojevszkij tragikus kételyeit is. Igazságkeresés istenkeresés nélkül? Helyettesítheti-e a szabadság, az önrealizálás keresése az igazságkeresést? A szuverén individualitás és az igazságkeresés alázata – összeegyeztethetetlen ellentétek, megoldhatatlanok, mint ahogy azok az ember végső egzisztenciális kérdései, a létproblémák, vagy ahogy a szenteken kívül senki sem juthat el az autentikus léthez. Egyedüli menedék a téboly (Van Gogh és Csontváry útja) vagy a zseni önistenítő gesztusa (Nietzsche és Ady kísérlete), amelyek szintetizálni próbálják az összeegyeztethetlent – ám ahogy Kondor írja: „Nem minden örület megváltás” (*Angyal, ördög, költő*). Marad pótlékként a drog és az alkohol vagy pedig megoldásként a szép halál – már akinek megadatik. Kondornak megadatott, mikor is a macskákról szóló szakkönyvet olvasván a kereveten elaludt vagy elaltatta önmagát.

Kondor költészetét azonban nem érthetjük meg, ha csupán egyéni élete vetületében szemléljük. Persze minden benne van a megélt életből, az életét végigkísérő tragikus szerelmek, a héja-nász – hogy-hogy nem fedezték fel irodalomtörténészeink, hogy a nagy magyar szerelmi költészethez méltóak szerelmi versei? De annak ellenére, hogy sohasem akart verseiben „társadalmi kérdésekkel” foglalkozni, mégis a magyar valóságot kevesen jelenítették meg oly költői erővel, mint Kondor a Miskolcon írt *Egy szombat, de csütörtökre esett* című verse – össze kellene vetni az egyik legnagyobb Juhász Ferenc-költeménnyel, a „*Babonák napja, csütörtök: amikor a legnehezebb*”-bel, nemcsak mert mitikusan összecseng a szörnyű nap, a csütörtök, hanem rokonítja őket a nép- és nemzetvesztés félelmének lidérces borzongása is. Oly szemérmesen szép és öntéptő verset is kevesen írtak egy történelemverte népről, mint Kondor: *Magyarság*.

Nem vagyok irodalomtörténész, ezért talán felelőtlen kimondanom: Kondor Béla nagy magyar költő volt.

DE LA POÉSIE DE BÉLA KONDOR

(Resumée)

Béla Kondor fut la personnalité la plus marquante de la génération qui atteignit une maturité d'homme et d'artiste au cours des années cinquante.

Il est difficile de rattacher l'art de Kondor aux tendances principales de l'art hongrois contemporain. La manière dont il assume son art, et dont il choisit ses problèmes, est plus universelle, pour découvrir ses affinités artistiques il ne faut pas se limiter aux seuls peintres. Blake, Rimbaud ou Apollinaire font aussi bien partie du fond intellectuel de son art que Dürer, les icônes et le surréalisme. Les racines de son art puisent leur sève dans les grandes traditions de la culture européenne, son oeuvre se mesure à celle des grands philosophes moralistes.

S'il est isolé de ses contemporains, c'est pour une bonne part parce qu'il vivait encore sous la fascination de la plénitude, sans se contenter de réaliser des valeurs partielles. Pour lui, l'oeuvre doit être totale, le but du travail artistique est de créer un microcosme autonome, ancré certes dans la réalité d'où il abstrait ses propres lois, mais qui, loin d'être une simple imitation de la réalité, a le sens d'une quintessence. Son principe était de tenter l'approche de l'Idée dans sa totalité, et sa tragédie fut le peu de possibilités offertes par notre temps pour réaliser cette aspiration. Comme le Docteur Faustus de Thomas Mann, Kondor s'est attaqué à un rocher de Sisyphe, il consacra sa vie à la tâche de créer, à l'exemple des grands créateurs du passé, des oeuvres dont le microcosme, clos sur lui même, révèle pourtant l'ordre du macrocosme, et une oeuvre qui puisse se présenter comme une structure porteuse de valeurs dans les rapports complexes de l'homme à l'univers, et de l'homme à l'existence sociale. Or, si l'artiste moderne ne se contente pas des signes abstraits, la perfection achevée, classique, lui est inaccessible. La réalité complexe contient trop d'antinomies enchevêtrées pour y puiser de purs rapports qui, dans l'oeuvre, puissent incarner l'Idée.

Kondor souffrait de la force implacable avec laquelle l'aliénation contraint l'homme à vivre une existence diminuée. Tous les problèmes éthiques qui posent au penseur de la seconde moitié du XXe siècle trouvaient en lui une résonance, et principalement tous ceux qui surgirent dans la réalité hongroise entre 1950 et 1970.

Mais Kondor n'était pas qu'un peintre génial, mais aussi un poète authentique. Dans ses poèmes il élaborait le tissu de symboles de son propre univers, le mythe profane de la civilisation moderne, en utilisant, dans une transcription spéciale, la mythologie chrétienne médiévale, le symbolisme primitif et universellement humain, afin de formuler des jugements sur la civilisation moderne, sur la vie de la banalité.

Kondor – le peintre et le poète – était «un chercheur du Dieu» – mais à l'époque moderne cette attitude est devenue problématique, c'est pour quoi dans ses vers il a visé la possibilité de la vie «authentique» – selon le sens heideggerien.

Lajos Németh